

פגישה, חצי פגישה, עם נילי דגן

עם המשורר אשר רייך

"יָלַד שְׁהַלֵּךְ בִּי לְאָבוֹד
מֵה פֶּלֶא נַחֵם וְנַעֵם לֹא יִדְעֵתִי
וְכָל נִפְלְאוֹת הַיְלָדוּת שְׁלֹא יִדְעֵתִי
חָשְׁבוּ לִי כְּאֵלוּ יִדְעֵתִי.
אֶל תַּעֲשֶׂה מִזֶּה עֲנִין אִמִּי אוֹמֶרֶת
עוֹד תִּזְכֶּה בְּפִיֹּס אֶצֶל יְלָדֶיךָ".

אשר רייך, שירי רקע, מתוך "מראה מקום", (מסדה, 1978)

בחרתי להביא לכם הפעם משירתו המשובחת של אשר רייך, מן הבולטים שבמשוררי השירה העברית. בתקופת החגים יופיע ספרו החדש של אשר רייך "השחיין המהיר של הרגש" – מבחר שירי אהבה בהוצאת אריה ניר. הספר כולל את שירי האהבה שכתב רייך לאורך כל השנים, מרביתם הופיעו בספריו הקודמים.

אשר רייך נולד בירושלים ב-1937 למשפחה חרדית בשכונת בתי אונגרין, ליד מאה שערים. למד ב"חדר", ב"תלמוד תורה" ובישיבות. כשהיה בן 11 התייתם מאביו, יצחק מאיר, שהקדיש עצמו לתורה ופרנס את משפחתו כבעל מלאכה. מוצא אמו, טובה גרינוולד, ממשפחת רבנים שהנודע שבהם היה האדמו"ר מסאטמר. בהגיעו לגיל 18 עזב את שכונת ילדותו והתגייס לצה"ל. צעד זה הביא לניתוק קשריו עם משפחתו.

בצבא שירת בחיל השריון, בגדוד 9. עם שחרורו מהצבא פנה ללימודי פילוסופיה וספרות עברית באוניברסיטה העברית בירושלים. ביכורי שירתו ראו אור בעיתונות היומית בשלהי 1959. רייך ערך כ-15 שנים את "מאזניים", ירחון אגודת הסופרים העבריים. כמו-כן ייסד את מוסף התרבות "טעם וריח" בעיתון "במחנה", פרסם מדור של השוואת תרגומי שירה, "הנשיקה מבעד למטפחת", במוסף הספרות של "ידיעות אחרונות" ובמוסף "תרבות וספרות" בעיתון "הארץ", ולימד שנים רבות בסדנאות השירה בבית אריאלה בתל-אביב.

נשוי לד"ר אלישבע זהר-רייך, מטפלת זוגית-משפחתית ומשוררת שספר שיריה "צפור הלאונרדו" ראה אור בהוצאת "עקד" (1992), וספרה "כיתת חיים" ראה אור בהוצאת "ספרי עתון 77" (2000).

רייך השתתף בתוכנית כתיבה בינלאומית באוניברסיטת איובה בארצות הברית, וזכה בפרסים ספרותיים רבים, ביניהם פרס ברנר, פרס באזל לשירה, פרס הנשיא, פרס ראש הממשלה (פעמיים), פרס ברנשטיין, פרס אנה פרנק ושלוש פעמים זכה בפרסי אקו"ם לשירה.

ספריו:

- בשנה השביעית לנדודי: שירים (תל-אביב: עקד, תשכ"ג)
- זריחת הלילה: שירים (תל-אביב: עקד, תשל"ג 1972)
- תמונת מצב: שירים (תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, תשל"ו 1975)
- מראה מקום (רמת-גן: מסדה, 1978)

- סדר נשים: שני מחזורי שירים (תל-אביב: עכשיו, תש"ם 1980)
- חפיסה חדשה: שירים (תל-אביב: עם עובד, תשמ"ד 1983)
- סדר השירים: מבחר 1965-1984 ושירים חדשים (תל-אביב: ספרית פועלים, תשמ"ו 1986)
- עבודות על נייר (תל-אביב: זמורה, ביתן, תשמ"ט 1988)
- עובדות בדיוניות: שירים (תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1993)
- זיכרונות של חולה שכחה (תל-אביב: ספרית מעריב, תשנ"ג 1993)
- מוסיקת חרף: שירים (תל-אביב: ביתן, תשנ"ז 1996)
- פני הארץ: שירים (תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, תשנ"ט 1999)
- הנשיקה מבעד למטפחת: מבחר השוואות תרגומי שירה (תל-אביב: עם עובד, תשס"א 2001)
- עתיד דומם (תל-אביב: קשב לשירה, תשס"ג, 2002)
- איש עם דלת: סיפורים (תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 2004)
- להפך: שירים (הקיבוץ המאוחד, 2006)

ספר שיריו הראשון של אשר רייך, "בשנה השביעית לנדודי" (הוצאת "עקד", 1963), זכה בפרס ליצירה בעילום שם מטעם קרן התרבות אמריקה-ישראל (בוועדת השיפוט היו עזרא זוסמן, שלמה גרוזדנסקי ועזריאל אוכמני). בספר זה בולטים זיכרונות ילדותו:

כשנולדתי, היה אבי

כְּשֶׁנִּלְדָּתִי, הָיָה אָבִי עֲמוּס אֶסוֹנוֹת וְחֲשָׁכָה גְדוֹלָה הַבֵּיטָה בִּי.
 פָּקַחְתִּי אֶת עֵינַי הַיְרָקוֹת
 מִכֵּה תַמְהוֹן וְהַלּוּם מִלְחָמָה
 פְּנִימִית נוֹאֶשֶׁת. לְחָזֵר אוֹ לֹא לְחָזֵר –
 בְּרַחֵם הוֹרְתֵי הַפְתּוּחַ, כֹּל אוֹתוֹ לִילָה דָלֵק הָאוֹר,
 עֵינַי נִתְקָשׁוּ וְאֲנִי גִדְלַתִּי כְּאֵילָן הַשְּׂתוּל בְּשִׂמְמָה
 כְּשֵׁאֲמִי מִכְּבֻסֶּת אֶת חֵי בְדָמָה הַשְּׂפוּף
 וְלִבּוֹ הַחֲרוּף שֶׁל אָבִי מִפְרָפֵר בְּיָדִי. הַדְּמָמָה
 כְּבִתָּה בְּמִדּוֹרוֹת גּוֹפִי,
 תְּהוּם נְעוּרֵי, מוֹלֵי נִפְעֵר –
 אֲבָל תַּמִּיד אֶזְכֵּר
 אֵיךְ בְּצִהְרֵי יוֹם שְׁלוֹ אֶחָד,
 בְּחִזְרֵי עֲלִיז מִבֵּית הַסֵּפֶר

נִשְׁמָעוּ צְפִירוֹת הַשֶּׁמֶשׁ.
 זְרוּעוֹת הַר הוֹשְׁטוּ לְעֵבֶר צְנֹאֲרֵי
 וְעַל פְּנֵי הַשׁוֹתְקוֹת עָלָה הַיָּם,
 גּוֹשִׁים חֲמִים שֶׁל אֲדָמָה מִסְתוֹבֶבֶת
 נִעְצְרוּ מִתַּחַת לְרִגְלֵי הַבוֹעֵרוֹת
 וּבְתֵי הָאֶבֶן אֲשֶׁר בְּשִׁכּוּנָתִי הַחֲלוּ פְתָאוּם לְרוּץ

בְּמוֹרֵד הַרְחוּב הַצֵּר –

"מוצאי ממשפחה אדוקה אולטרה-אורתודוקסית, מבצרה של נטורי קרתא", מספר אשר רייך. "היה לי קשה מאוד לחיות בשכונת הגטו "בתי אונגריין". כל הדברים שמאפיינים את הילדות בארץ נמנעו ממני. היתה זו ילדות ללא צעצועים, ללא טבע, ללא קריאת ספרים, ללא טיולים, ללא תנועת נוער, ללא רדיו, סרטים, הצגות, הכל

היה אסור בתכלית האיסור. קשה אפילו להבין, היום בעולם של תקשורת, עד כמה הייתי מנותק מהתקשורת. "מגיל שנתיים למדתי ב'חדר'. זה היה כמו בתיאורים הקלסיים של ספרות ההשכלה מהמאה ה-19. אין לנו צ'רלס דיקנס יהודי שהיה יכול לתאר את ה'מלמד' שהיה הקיסר ב'חדר', שעל פיו יישק דבר". הוא מראה לי אצבע מצולקת, זכר לאותם ימים שהמלמד הצליף בו בשוט. כי אשר הילד העז ושאל: "מי ברא את אלוהים?" וכתגובה זכה שהמלמד הרביץ בו תורה, תרתי משמע. כילד חשב לעצמו מחשבה אפיקורסית שתוהו ובוהו היו אלים. רק מאוחר יותר בהיותו בן עשרים גילה שהם היו אלים בבליים. "ברגע שאתה עומד על רגליך מתחילים להעמיד אותך על דעתך", הוא מדגיש. "כילד, התודעה שלי התפתחה דרך תפילות ודרך לימוד התורה, הנביאים והמשניות".

עשר

כְּשֶׁהֵיִיתִי בֶן חֲמֵשׁ יָדַעְתִּי
אֶת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת בְּעַל-פִּי
מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְמִדְתִּי מִחֲדָשׁ
עַל עֵשֶׂר הַמְּכוֹת בְּסֵדֶר פֶּסַח
וּבֵין סִפּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם
לְקִרְיַאת הַלֵּל וְזִמְרוֹת,
אָבָא מְלַמֵּל דְּבָרִים עַל עֵשֶׂר
הַסְּפִירוֹת וְעַל רְזִים אֲחֵרִים
שֶׁלֹּא יָדַעְתִּי וְלֹא הִבְנֵיתִי.

עוֹד לִפְנֵי שְׁהֵיִיתִי בֶן עֵשֶׂר
סִפַּר לִי עַל עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבֻטִים
שֶׁאָבְדוּ יוֹם אֶחָד אוֹלֵי יְשׁוּבוּ
מֵהָדוּ, מְכוּשׁ אוֹ מְכוּכָב אַחֵר,
מְלוּיִם בְּעֵשֶׂר כְּתוֹת מְלֹאכִים
מְצִיָּדִים בְּעֵשֶׂרָה נְסִים
יְבֹאוּ הַיָּשָׁר לְנֶגֶב וְלִגְלִיל
יִשְׁנוּ אוֹתָנוּ עַד לְבִלֵי הַכָּר
אַחֲרֵי עֵשֶׂרָה נְסִיוֹנוֹת שֶׁנֶּעְבַּר
אִתָּם בְּחֶרֶב הַזֹּאת.

מתוך "פני הארץ", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999

"החיים זרמו יחד עם חבורת הילדים, ובחיי ילד החי בכלא של תרי"ג איסורים (ובצל תרי"ג מצוות שהן 613), החלו מחלחלים הספקות. פתאום ראיתי שבחדרים מותר. בהסתר, שמעתי רכילות מנשות החצר, ראיתי ניאוף. בלילה בהפתעה גיליתי את הורי עושים מעשים אסורים והתברר לי לחרדתי כי לאמא יש קרחת". לאחר מות אביו, הוא מספר: "אמי, שהיתה אשה הונגרייה כפרית, שימשה כראש המשפחה. לא היה מי שידריך אותי". במבט לאחור, הוא אומר, "לא הייתי מחליף את ילדותי. זה היה בית הספר ללשון הכי טוב למשורר. למדתי את העברית על כל שכבותיה. ביום-יום דיברו יידיש והעברית היתה אסורה. הפרדוקס הוא שהילדים למדו עברית דרך המקרא והמשניות". שירו "עוד מילדות" מסתיים בשורות המרגשות:

"רק היום, ממרחקי זמן ונסבות
אני יכול להביט לאחור
בקרטוב של אהבה
על רגעים נדירים בהם נשב
השקט בבית ההוא."

"הדממה הזאת שאני מדבר עליה", מוסיף אשר רייך, "היא כמובן בשעות הלילה, בזמן של ערב חלום ובתוך חלום, ואולי אפילו בחלום שבתוך חלום. בשקט הזה רחשו שדים למטה במשעולי השכונה וליד הבארות. פעם אפילו סיפרו שאישה הרה שבאה לשאוב מים מהבאר נתקלה ביד שמיששה את בטנה והפילה את עובריה. השקט שרר בחדר כבן זוג לאפילה, ובו התרחשו דברים דקים שעין אינה מסוגלת לגלות. הזמן המעגלי התרבע ונמהל בזמן אחר שיצר אי-סדר בלתי נראה בתוך השקט".

אם אלוהים הוא האצבע

של כל מה שקרה לי באותו יום באמצע הקיץ
של ירושלים. מהשפלה עלייתי אל קיטון ילדותי.
הוא היה חשוף כמחלה ממארת.
עד לבלי הכר זמנים התערבבו בי
עם ריחות טחב ומאכלים שנשכחו
מקבתי. אד של התישנות.
אז, לפני ארבעים שנה,
הייתי בן שתים עשרה
הזכרונות הופכים לקירות. החלון נעול.
חשתי דעיכה כלהבה הנעלמת לאט מהנר
שהוא כל החדר ההולך ומשחיר. הייתי לבד
רדוף צללים. רדוף שחורים.
רגלי רשרשו בתוף הנשכחות והד התפללות אוהז בגרוני.
כסא רעול פנים, שכסה בחלצתי המיזעת,
נתקל בי בגסות. המשכתי לדעוך בחדר הבלתי שפוי,
שם התרוצצה ילדותי מבקשת לעצמה מרחב.
לבשתי קול שהורדתי מן הקולב, שומע נואשות את קולה
של אמא, עד שמעדת על המטה, מכה נמנום
ובא הגשם בחלומי כבעתה.
כשפקחתי את עיני המשיך הגשם לרדת בחוץ
באמצע הקיץ. בחסד היום. האם אלהים הוא האצבע
של כל זה? ראיתי יד עננים גברתנים
שחמסה פתאום את כל נפלאות הדמדומים
ורק כנפי הלילה ואור גחליליות
השיבו לי בדרך הביתה התבהרות חלקית.

מתוך "פני הארץ", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999

"התחלתי להתייחס לתורה בספקנות, ראיתי בה רובוטיות דתית", ממשיך רייך ומספר. "המחשבות הללו התבשלו בי בהיותי בן 15. במקום שקיימת סכנה כלשהי שם קיימת הגאולה. אני מתכוון לסכנה שיש בניוון העצמיות, בטיפוח הבורות, ובהתמסרות, כביכול, לאלוהות המושלמת והשלמה בצורה טוטאלית שמונעת קיומן של מחשבות נוספות. אלה הדברים שעוררו בי את הספק למען גאולת עצמי.

"הספק הוא מדרגת האמונה הגבוהה ביותר. למה? מכיוון שהספק פירושו שאתה מתחקה אחר מהות עצמך, אחר משמעות הדברים, כגון: האלוהות ומה הם יחסך עמה ואיך לבנות יחסים ישירים אליה – לא דרך רבנים, ראשי ישיבות, רבנות וכיו"ב, כי האדם צריך בחייו שתהיה לו גישה בלתי אמצעית לאדון העולם. אין צורך בשום תיווך".

אתה דתי היום? "אני דתי מלא כי אני מאמין בכוח עליון ואני מאמין שהיחס שלי איתו הוא לא כמותי אלא איכותי", עונה אשר בלהט. "את המינון אני קובע על פי כוחותי הנפשיים, וזו מבחינתי האמונה השלמה. הדתיות לא נמדדת בלבוש או במנהגים קבועים כמו תפילה שלוש פעמים ביום.

"אני שונא את המושג "דת יהודית" שהחלה לפני כאלפיים שנה ואין לה רפורמציה עד היום. אני מאמין באברהם אבינו העברי ובאלוהיו. הדת היא ממסד בעיני, היא מתקתקת מתיקות מזויפת. דת יהודית לא יכולה להיות ממסדית. באמונה אין כל ממסד. ישנו הפרט שקשור למלך העליון, הוא יוצר איתו תקשורת בתפילתו אם הוא מרגיש צורך נפשי. האדם ביסודו לא צריך גורמי תיווך לדבר עם אלוהים. רבני הדור רצו להראות את כוחם ואת כושר פסיקתם, הוסיפו החמרות על גבי החמרות, ובסופו של דבר החרדים והדתיים התרחקו היום מהאמונה העברית המקורית. מובן שהיו בכל דור ודור גם גאונים שאמרו וכתבו דברי טעם ויש ערך גם לפלפולם, אך זו פרשנות אישית שלהם. לדעתי, הכתוב מבאר די הצורך".

"בתקופתי", מסביר רייך, "לא היו עמותות לחזרה בתשובה או לחזרה בשאלה. הדרך היחידה הייתה לצאת משם ולהתגייס לצבא. מצאתי עבודה באיזה מחסן והאיש שהעסיק אותי עזר לי בכל הנושאים הטכניים לקראת הגיוס. המעבר לצבא היה בהחלט הולם. גויסתי ממש לפני מבצע סיני. הייתי שייך למחלקה ירושלמית בחיל השריון. רצו לשלוח אותי לקרב, אבל חליתי בשפעת ושלחו אותי למרפאה. מתוך עשרים חיילים כולם נהרגו ושניים נפצעו. כנער ספוג וטבול בתפילות ראיתי בכך אות שאלוהים לא כועס עלי והצילני. זה חיזק אותי ברוח החופשית שלי.

בשירותי הצבאי התוודעתי לחיים החילוניים. כבר בצבא התחלתי לקרוא ספרים. ספרי חול מכל הבא ליד. פילוסופיה, שירה, היסטוריה. אז גם התחלתי לכתוב שירה. יום אחד הראיתי שירים שכתבתי למישהו שהכרתי בחנות ספרים והוא פרסם אותם ב"דיעות אחרונות". בהמשך הגשתי קובץ שירים בעילום שם וזכיתי בפרס קרן אמריקה-ישראל, אך כתב היד הלך לאיבוד. שירי החלו להתפרסם וזכיתי בראיון ב"על המשמר". באותם ימים פקדתי את ספסלי האוניברסיטה כשומע חופשי בהרצאות לפילוסופיה ולספרות, ופרופ' דב סדן, שאצלו שמעתי הרצאות, הכניס אותי לאוניברסיטה כסטודנט מן המניין. באותו זמן, התחלתי להכיר משוררים. הכרתי את יהודה עמיחי ואת דן פגיס, טשרני כרמי ואחרים. חייתי בהוויית שירה, וכל יום ויום למדתי רבות על החיים, השירה והמציאות הירושלמית".

ספרו "תמונת מצב" יצא בהוצאת הקיבוץ המאוחד (1975). הוא מספר: "מרבית השירים שבספר הם על מלחמת יום הכיפורים, שירי מחאה, התרשמותי הטרואומטית ממלחמת יום כיפור שבה נלחמתי בדרום, וכל מה שחוויתי, קראתי והתרשמתי מסיפורי החברים. אלה תמונות בלעדיות כפי שצייר אותן המצב". משוררים רבים הלכו בעקבות אשר רייך וכתבו שירי מחאה.

שיר

רחוב בלתי מכר שְׁעֵבֵר בִּי.
בְּתִי אֶבֶן. חֲלוֹנוֹת.
ראש יָלֵד. צָחוֹק שֶׁל נְעָרָה.

עיר שְׁהִמִּיתָה אֶת נְעוּרֵי
וְהָאוֹפָנִים הַפּוֹכִים בְּחֶצֶר.
אָנָּה אֲנִי בֵּין עֶפְרַי לְעֶפְרַי.

יִלְדוּת שְׁנִקְטָעָה כְּמוֹ יָד.
בְּצֶרֶת מְלִים. קֶצֶב שְׂבֻבִזוּ.
אֵב שְׂאֵבְדָתִי לְפִתְאוּם
וְאֵהָבָה מְעַבְרֵת שֶׁהִצְהִיבָה.

לִילָה שְׁנִתְמַשֵּׁךְ וְעֵדִין לֹא
הִתְעוֹרְרָתִי מְסִיוֹטִיו. סִתּוֹ
וְעֵנָנִים שֶׁהִקְרִישׁוּ בְּתוֹךְ עֵינַי
וְאֵינָם יְכוּלִים לְהִתְפַּזֵּר.

מתוך "תמונת מצב", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1975

חלק ניכר משיריו של אשר רייך לא רק ניזונים מההקשר הדתי שבו הוא חי בשנות ילדותו ונעוריו, ולא רק משתמשים ברבדים לשוניים מהמקורות, אלא בעיקר מהווים חשבון נפש מתמיד וכאוב עם תקופה שהיתה עמוסה בחרדות ובטראומות, כפי שזכורה לנו התקופה של שנות ה-70 בחלקה הראשון. רייך נזכר באותם ימים: "הייתי 'תולעת ספרים' והימים עברו עלי ללא חברים, ללא חברה, עם מעט תרבות של בית-קפה שסיגלתי לעצמי, כשאני נמנה עם באי בית הקפה 'טעמון' – מוסד ירושלמי ידוע עד היום". לפני מלחמת יום הכיפורים עבר אשר רייך מירושלים לתל-אביב והתחיל לעבוד בעריכה במקומות שונים. באותה תקופה גם התערב בחיים הספרותיים של תל-אביב.

הדם שלנו הוא בנזין העולם

היום עוֹבֵר, הַרְוַחְנוּ זְמַן
עוֹבְרִים זְמִינֵנו חִלּוּמוֹת פְּסֻלָּת.
פְּעַם הַפְּרָתִי צְעִיר שְׁחִפָּה לְחַיֵּי וּמְצָא אֶת מוֹתוֹ
מוֹתוֹ שֶׁתִּפַּח סָבִיב הִיָּה לִי כִּירִית אֲזַהְרָה.

דוֹר דוֹמָה שֶׁמְחַפָּה לְגַס מְחַפָּה לְרִיק עַד קֶצְוִי כַחוּ.
חֲכוּ. אוֹלֵי אֵי שֶׁם בְּקִרְקַעִית הִרְקִיעַ הַשְּׂבִיעִי
הַטּוֹבִים שֶׁבְּטִיסִינוּ יְגִלוּ נֶפֶט קוֹסְמִי.

הָדָם שֶׁלָּנוּ הוּא בְּנִזִּין הָעוֹלָם.

מתוך "מראה מקום", הוצאת מסדה, 1978

ספר שיריו השישי של אשר רייך, "חפיסה חדשה", ראה אור בשנת 1983. מחזור השירים המרכזי בספר נכתב בתבניות עוקבות מוגדרות מראש: כך למשל, בשיר "שלישיות" – שלושה פרקים בני שלוש שורות כל אחד, בשיר "רביעיות" – ארבעה פרקים בני ארבע שורות וכו'. בהמשך הספר מופיעות וריאציות שונות על הדגם כגון "ארבע שמיניות", "ארבע שישייות" ו"שלוש תשיעיות". עוד עולה בספר זה החשבון

עם גרמניה בת-הזמן שערבים, יהודים וטורקים מתרבים בה כ"נקמה אירונית של ההיסטוריה".
חלק ניכר מספריו של רייך מוקדש לנושא מרכזי. את הספר "חפיסה חדשה", למשל, הוא הקדיש לקלפים. מדוע? "למעשה, רוב השירים בספר הם שירי אהבה במבנה צורני נושאי של קלפים, והטעם לכך הוא שהאהבה היא הימור, לדעתי. בכל אהבה ובכל קשר יש הימור מסוים".

הקלפנים: סזאן

הנוף לבוש כפפות מציץ מן החוץ
ופני השנים לא יביעו את מה שבידיהם
וראש השעה הזאת, הדומה לתגליף קדום
האם הוא שעת שפל או גאות

מה מחביא שם בשרוולו הגורל
על שלחן צר מדות זה כל עברם
חבוי בחפיסה אחת ממש כעתיד
מי מהם שישפל היום אולי מחר ירום

בקמץ אור מהירות של עין
טוות זריזות יד וארך רוח
עד הסוף ימים יחלקו כקלפים עוברים
רחוק מהמזל וכה קרוב למשש אותו.

מתוך 'חפיסה חדשה', הוצאת עם עובד, 1983

"בשנת 1985 הייתי כמה חודשים בארה"ב", מספר רייך. "לפני נסיעתי פנה אלי נתן יונתן ואמר לי: 'הגיע הזמן לפרסם מבחר של עשרים שנות כתיבתך. אתה מוכן שאני אבחר?' הודיתי לו על המחווה ונתתי את אישורי, באמרי מה שתבחר מקובל עלי כי אתה העורך. באותה תקופה שימשתי כעורך 'מאזניים' וידעתי שיש לכבד את טעמו של העורך ואת בחירתו".

בשנת 1986 ראה אור בהוצאת ספרית פועלים הספר "סדר שירים", מבחר מייצג מעשרים שנות כתיבה 1965-1984 ושירים חדשים.

תאווה היא ריצה למרחקים ארוכים

תאווה היא ריצה למרחקים ארוכים
עוברים מהמורות שוברים גדרות
חולפים על פני משוכות
לפעמים על פני נוף צופים
נפתחים חליפות ונסגרים עם גופות
מתהפכים כמו בהתעמלות על מכשירים
גם הנפש המחשבה רצות במסלולים מקבילים

וְחִלּוּמֹת שְׂמֵקֶפְצִים לְחֶק נֹחֲתִים
עַל חוֹל טוֹבְעָנִי כְּלֹא הָיוּ
בְּעוֹד דְּמַנּוּ בְּשַׁחֲיוֹת פְּרָפֶר מְגִיעַ וְגוֹמֵר
לְפַעֲמִים צוֹבֵר שִׁיא נוֹשֵׁן שְׁעוֹבֵר בְּצִלְלִיו
תְּאֹהָה הִיא רִיצָה לְמַרְחָקִים אֲרָפִים

לְפַעֲמִים חוֹלְמִים בְּמֵלֹא אוֹר הַמְּלִים עַל
הַפְּסָגָה הַמְּבִטַחַת
חוֹלְפִים בְּלִי דַעַת עַל פְּנֵי הָאֵהָבָה הַקְּדוּשָׁה
שְׂאֵפְלוּ הַנֶּפֶשׁ הָאוֹלִימְפִית בְּהָ אֵינָה נוֹגַעַת
פְּתֹאוֹם הִיא תוֹפֶסֶת בִּי כְּמוֹ שְׁתוֹפְסִים מוֹט אֶרֶץ
וּמְקַפְצֵת לְגִבָּה.

וּלְפַעֲמִים בְּלוֹטֵת הָאֶצְטֵרְבֵּל מְפְרִישָׁה לִי
מִחֲשָׁבוֹת יְפוֹת עֲלֶיךָ עֲלִינוּ עַל הַגֵּג
וְאֲנִי אֲזִ נֹתֶנֶת לְעֶצְמִי אֶת כָּל הַנְּחָמוֹת הַנְּעִימוֹת
שְׁעוֹלוֹת בְּדַעְתִּי.

מתוך השירים החדשים שהופיעו במבחר "סדר השירים", ספרית פועלים, 1965-1984

הספר "עבודות על נייר" (1988) בהוצאת זמורה ביתן הוקדש כולו לנושא אמנות הציור. מופיעים בו שירים המוקדשים ליצירות מאת מגריט, אל-גרקו, מקס ארנסט ואחרים.

טבע דומם

"הֶרְקִיעַ, קְעָרָה
כְּחֹלָה וְאֶפְלָה מְלֵהכִיל
יְפֵי הַפְּרִי
בְּשֶׁקֶט הַדֶּרֶךְ.
רַק הַכּוֹכָבִים הַיּוֹצְאִים לְחַפְּשֵׁי
מִתּוֹךְ הָעֵנָנָה
הֵם פְּרוֹת עוֹנָה
בְּלִתֵּי גְמוּרָה".

מה פתאום ספר על ציורים? "להרגשתי, יש קשר פנימי בין ציור לבין שירה, ואצלי אישית יש קשר פנימי חזק מאוד בצד הוויזואלי של שני האלמנטים האלה. אני אוהב מאוד את ציוריו של מקס ארנסט, עבודתו מגוונת מאוד, הוא עסק גם בפיסול וגם בכתיבת שירים. כותרות תמונותיו הן שורות שיר לדעתי, כמו 'אירופה אחרי הגשם'. בתוך השירים כתבתי שיר, 'קטלוג', שהוא אוסף כותרות של תמונות של ג'ורג' גרוס שדרכן אפשר להבין את נושאי ציוריו, הרחוב הברלינאי על כל משמעויותיו. מי שמכיר את יצירותיו זה אכן משמש לו כקטלוג, ומי שלא מכיר הרי זה מבוא מצוין להיכנס לעולמו של הצייר".

קטלוג

זוג בחדר
הולך על חבל מתוח
שתי דמיות בעירם
אבאלה ואמאלה
פנו דרך! ג'ון רוצח הנשים
(רואה) אשה במעיל שחור (שרואה)
גבר עם סכין רודף אחר אשה
תמונת הרחוב רצח על רקע מיני
אין זו דרך נאה למות פנו דרך!
מתחת לפנס האמת העירמה
(ראית) קרב רחוב תמונת בית- קפה
שלושה אנשים סביב שלחן עמודי החברה
איש מהדר עם כובע קש ומקל הליכה
דגמנית עם מחרזת קצין סרן
משמרת לילה פנו דרך! קטטה במסבאה
איש עם בקבוק ראש עם קרקפת פתוחה
מלח במועדון לילה סכין בגב
תא כלא הוצאה להורג לאחר היריה
לולינים יריד שעשועים קברט זוג ורקדנים
שתי דמיות בעירם מסכה ודג חתול ומשקפים
פנו דרך! עמודי החברה הדור החדש
פועל עם כובע מצחיה ועתון מהגרים
מבטל קצב שלושה עובדי מדינה
התאבדות בדרך לעבודה
(זהו) ספור בלשי
כיצד תאר לעצמו ג'ורג' גרוס
את אדגר אלן פו.

מתוך "עבודות על נייר", הוצאת כנרת זמורה ביתן, 1988

הספר "עובדות בדיוניות" ראה אור בהוצאת הקיבוץ המאוחד (1993). "בספר זה שירים המקבצים חוויות ילדות ותחושות והשקפות שלי מהחור השחור של ילדותי", הוא מספר. "בלי הילדות הזאת לא הייתי משורר. הזיכרון הוא דגל אצל היהודים. אפילו החגים שלנו בנויים על זיכרונות. בפסח אנחנו זוכרים את המצרים שהיינו עבדיהם. בפורים – את הפרסים שרצו להשמידנו. בחנוכה – את היוונים שגברנו עליהם. אבל אין לנו חג נגד השונאים ואיננו זוכרים אחת לשנה את עצמנו. ואף על פי כן אנו טובים בזיכרון. עדין חסרה לנו תכונה לאומית חשובה: השכחה. האמנות לשכוח היא סגולה לחיים טובים יותר".

יש

הדברים המעטים שיש לזכר
נגנבים בחשאי לשכחה.

את זה כתבתי פעם ביד אקראית
בשמאל של עולם הרגשתי בלי להיות אטור

דברים בני מעט שאהבתי וכחלום הדחקתי

בתוך חיי הם גולים עדין ממקום
למקום מתגלגלים בי ולא יזכרו מרב
נדידה. בינתיים יש לי פנאי. אמתין להם
פה במנוחה עד אור בקצה ידי

של זכר לא נראה, ודאי בלתי נבגד
יצוף ויעלה אלי מארץ זכרי
כאלו הגד בי הרגע מחדש
ולא הגד. ולא ידעתי מה עוד
בי מזה. הרחקתי ראיה

כדי לשוב ולהזכר, נזכרתי
במשהו אחר: מקומות שהגשרתי. אנשים
שהכרתי פה ושם. כלם, כל אחד מהם
עד בלי גמול סגד לעל הזכרון,
כל כך נאנק להשמר מפח השכחה.
תמיד לזכר. להזהר. איזו טרחה, גם בשעת אהבה.

מתוך "עובדות בדיוניות", הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1993

"ב-1989 הייתי שנה בברלין ושם כתבתי את הרומן הראשון שלי, 'זיכרונות של חולה שכחה'. שם ניסיתי להתחקות אחר האופי הגרמני ואחרי השאלה המשופשת והמוכרת, איך זה שעם כל כך תרבותי עסק בשריפת בני אדם ובהשמדה. עד היום אני מחפש את התשובה לשאלה זו שבחלקה נובעת מיחס השנאה – אהבה בין הגרמני היהודי. באניגמה הזאת, אני חושב, טמון היחס בין הנפש היהודית לנפש הגרמנית".

ספר השירים "מוזיקת חורף" (1996) בהוצאת "הליקון- ביתן" נכתב בעקבות שהות בכפר בצפון גרמניה, שבו ביקר כאורחה של המשוררת שרה קירש. נופי השירים שאובים בו בזמן מהריאליה החיצונית של כפר סחוף רוחות ומוכה מטר, ושל השירה הגרמנית הרומנטית והמודרנית. אחדים משירי הספר באים חשבון עם האדמה הגרמנית הספוגה בדם.

אנדנטה סתוי

היער השחור בויער
באור של עלים חרוכים.

אדמים, שחורים צהבים
ילדים אוספים את העלים
בידים קטנות, נפרדים לצבעיהם,
עלה בצד עלה

שחור

אדם

ועכשו צהב

דגל שלכת גרמני בקרחת יער שחור.

השֶׁמֶשׁ הַבִּזְיָקָה פְּתָאוּם
בֵּין צְמֵרוֹת הָעֵצִים.
עֲצַמְתִּי אֶת עֵינַי. בְּלִילָה
לְרַגְעִים אֲרַכִּים הִכָּה בִּי
דָם חָשׂוּף שֶׁל הָאֲדָמָה.

מתוך "מוסיקת חורף", הוצאת "הליקון-ביתן", 1996

"בספר זה ישנם כל האלמנטים הדחוקים בנפשו של הגרמני", מספר אשר רייך, "הכפור הצפוני, האופל, הזרות ותכונות נוספות שיכולות לברוא פאוסטיים קטנים שהופכים למפלצות. מאז שבתִי וביקרתי בגרמניה ככל שיכולתי, עד היום, והכרתי אינטלקטואלים ומשוררים רבים שאין בהם מהממוצע הגרמני שהיה צריך לענות לשאלתי. יש משהו בפילוסופיה הגרמנית ובשירה הגרמנית שמרתקת אותי ובשנים האחרונות הרביתי לתרגם מן השירה הזאת".

בספר שיריו "פני הארץ" (1999) בהוצאת "הקיבוץ המאוחד" משולבים שירי אקטואליה. "זה ספר מחאה", הוא אומר, "שנוגע למהות הפרט בחברה הישראלית שהפכה להיות יותר אלימה וחסרת סובלנות. המדינה עומדת לקראת סופה. זוהי שורה פרובוקטיבית מאחד השירים שבספר. הפרובוקציה נועדה לנער את האדישות גם מתוך הציבור הקורא שירה. ודאי שאני לא משלה את עצמי ששירה יש בתוכה להשפיע, אך הרגשתי צורך לכתוב את דעתי והרגשותיי בעניינים חברתיים ומהכשלים העומדים בפנינו שלא השתנו עד לרגע זה".

כיכר רבין

כָּאן שׁוֹכֵב חֶלֶק
מֵהֶרְקִיעַ שְׁנַפֵּל

עֲלִינוּ כְּמֶטְאוֹרִיט.
הַכֵּל מְחַכֶּה כָּאן לְרוּחַ
הַשְּׁנוּי שֶׁיִצְמַח וַיִּפְרַח.

בֵּינְתַיִם צוֹמֵחַ כָּאן פְּחוֹת או
יוֹתֵר רַק עֹשֵׁב, הַכֶּכֶר רִיקָה –
הָעֹשֵׁב רַע לְמִינָהּוּ.
עוֹד יַעַר נִשְׂרָף בְּלִילָה

נֶעְקֵר מִמְּקוֹמוֹ פְּרִדָּס נוֹסֵף
לְעֵין הַשֶּׁמֶשׁ הָרִים הִפְכוּ לְגִבְעוֹת
בְּנֵי צֶאֱן. הַכֵּל נֶעְקֵד עַל מִזְבֵּחַ
עֲבוּדָה זָרָה הַבוֹנֶה שְׁכוּנִים.
מוֹלְדֵת, הֵיכֵן בֵּיתְךָ?

דְּשָׁאֵי אֲדִישוֹת מְטַפְּחִים
יֹתֵר וְיֹתֵר אֲוִיר שְׁחֹר זֹרֵם
חֹדֵר לְרֵאוֹת, בְּלַחְשֵׁים שֶׁל רוּחַ שְׁחֹרָה
הַמִּתְפַּשֵּׁטֶת בְּשִׁטִּיפַת נֶפֶשׁ. מִדִּי יְמִינוּ הֵם
שְׁקִיעָה חֲרוּפָה. הָאֶפֶל בָּא אֵלֵינוּ כְּבִיכּוֹל
בְּשֵׁם הַפֶּל יְכוֹל. מוֹלְדֵת, שׁוֹבֵי הַבֵּיתָה!

"ראיתי בשנת ה-2000", אומר אשר רייך, "לא פעם ולא פעמיים, בהיותי באירופה, את גודל השנאה שאנשים מאומות שונות באירופה מפגינים כלפינו ולקיומנו כעם וכפרטים, וזה גרם לי חרדה כתוספת לחרדה גלובלית על קיום כוכבנו, כדור הארץ." בספר "עתידי דומם" (2002) שראה אור בהוצאת "קשב לשירה" יצר אשר רייך קולאז', ששילב מסעות עתידניים עם תמונות מאחרית הימים. אלה ינקו את חומריהם מן המקורות העבריים והנוצריים ויצרו משל אפוקליפטי על המצב הישראלי ועל סכנת הקץ האורבת בפתח. "הספר הזה, במובן מסוים, הוא ספר מחאה שיש בו גם טראומה", הוא אומר. "היא נובעת מסוג של אמונה טפלה שמאה חדשה - ובמקרה שלנו אלף חדש - טומן בחובו סכנת קיום. אני יודע, למשל, כי בפתח המאה העשרים שררה באירופה וגם באמריקה תחושה אפוקליפטית וחרדות ממלחמה. כך קמה התנועה האקספרסיוניסטית שניבאה מלחמה שאמנם פרצה שנים ספורות לאחר מכן. גם אני כאנשים אחרים חשתי שהסמליות שבאלף חדש מבשרת איזה שהוא קץ חזק, גם עלינו כיהודים וגם על העולם".

שאלון למלאך המוות

הוא שחור? לבן? צהוב?
הוא שעיר או קרח? יש לו
כנפים? אשה? כפילים?

הוא גבוה וקולו נמוך או להפך?
האם הוא חצי אדם או חיה? עוף?
יש לו מסכות, חוש הומור, רגשות?

ואולי תחביבים או תלומות?
האם הזיל אי פעם דמעה?
האם היה משהו פעלה?

כמה עינים לו,
רגלים, ידים?
יש לו שדים?

מתי הוא ישן?
הוא זקוק לשנה?
הוא הסוף או ההתחלה?

"מתוך כל ספרי אני גאה בעיקר בספר 'להפך', אומר אשר רייך, "משום שיש בו סוג של מהפכנות צורתית ומהפכנות מבע על דרך השירה והאנשת חפצים וראייתם משני הצדדים ומשני ההפכים. כלומר, שירה זו ממצה את דעותיי לגבי שיר שצריך להיות לפחות דו-ממדי. אסור שתהיה חד-ממדית בשיר".

"להפך" (הוצאת "הקיבוץ המאוחד", 2006), ספר שיריו השלושה-עשר של אשר רייך, עמד בסימן מה שהוא מכנה "ראפ פיוט" – שירה בעלת מקצבי דיבור, שבמסגרתם

מתמלא השיר ברצף של מילים וצלילים, תוך שהשירים חוזרים על עצמם בווריאציות.

עיניים

.1

פּוֹזְלוֹת מְאַחֲרֵי מְשַׁקְפֵי שֶׁמֶשׁ כֶּהִים בְּתַקְוָה
שְׂאִישׁ לֹא יִבְחִין שֶׁהֵן מִסְתַּתְרוֹת מִפְּנֵי הַחַיִּים.
עֵינַיִם רְדוּפוֹת נִקְמָה שֶׁל עֵין תַּחַת עֵין
כְּדִי שֶׁהָעוֹלָם יִלְךְ וְיִתְעוֹר לְנִגְדוֹן.
קֶצְרוֹת רְאִי מִשְׁתוֹקְקוֹת לְרֵאוֹת שֶׁשׁ-שֶׁשׁ
וּבִינְתַיִם מְחַבְּקוֹת פְּסָלִים לְמִצָּא אֶת אִמַּת הַמֶּדָּה
הַקְּלָסִית. עֵינַיִם שְׂרוּצוֹת לֹא רַק לְרֵאוֹת
אֲלֵא גַם לְשִׁמְעַת וְחוֹלְמוֹת שֶׁהֵן בְּלִתֵּי נְרֵאוֹת, וְלִהְפֹּךְ.
עֵינַיִם שְׂזוֹרְחוֹת מְעוֹלְמוֹת מְקַבְּלִים, רְאוּ אֵינְסְפוֹר
רְצִיחוֹת וְלֹא גָלוּ לְפִיָּהֵן דָּבָר.
עֵינַיִם שְׂרָאוּ אֶת הַמּוֹת וְלִשְׁמַחְתָּן הוּא לֹא רָאָה אוֹתָן,
סוֹבְלוֹת מְאַחֲזוֹת עֵינַיִם וְעוֹצְמוֹת אֶת עֲצָמָן.
עֵינַי עֲבָרִי הָאוֹרְבוֹת לִי בְּפִנְיָה חֲשׂוּכָה שֶׁל הַהוּהוּ.

.2

שְׁחֵרוּטָה בִּהֵן אֲכֻזָּבָה, אוֹ לִהְפֹּךְ.
עֵינַיִם שֶׁעָשׂוּ תֵּאָר אֶקְדָּמִי בְּאִמְנוֹת הַקְּרִיָּצָה.
עֵין עֲצוּמָה מְעוֹפֶפֶת אֶל תוֹךְ עֲצָמָה
לְגִלוֹת נוֹפִים חֲדָשִׁים. גְּלוּיּוֹת עֵינַיִם
שְׂרֵאוֹת בְּאוֹר אַחַר מְרֵאוֹת רַבִּים.
כְּמִיָּה שֶׁנִּכְנְסָה כְּשֶׁעָרָה לְעֵין וְיִצְאָה
כִּירִיקָה מִהֶפֶה.
מְלַכְסְנוֹת עוֹבְרוֹת נִתּוּחַ לְהֵרֵאוֹת מְעֻרְבִיּוֹת.
עֵין אֶלְקָטְרוֹנִית רוֹאָה אֶת הָעֵתִיד וּמְזַדְרָזֶת לְהִתְאַסֵּלֵם.
עֵינַיִם עֵלְקוֹלִיּוֹת שְׂרָאוּ מְלֵאכִים וְדָבְרוּ עִם חִזְרִים
וּמוֹכְרוֹת אֶת כָּל חוּיּוֹתֵיהֶן לְמוֹ"ל זְרִיז.
עֵינַיִם הַקּוֹלְטוֹת אֶת מַחְשְׁבוֹת רֵאשִׁי כְּעוֹרוֹן רִגְעִי.

בטרם אעביר אתכם לתרגומי, ביקשתי לשמוע מה מציע רייך מנסיונו הן כמשורר והן כעורך, למשוררים צעירים המתחילים כיום במסע המורכב אל עצמם ועולמם באמצעות השירה:

"כמי שלימד בסדנאות השירה ב'בית אריאלה'", אומר אשר רייך, "אני לא מאמין שסדנה יכולה להמציא או לגלות משוררים, אך בהחלט היא יכולה לחדד רגישות מילולית, להפנות לאפיקים יצירתיים יותר, לשים דגש על מיון חומרי הקריאה ולתת תרגולים של אמצעי הבעה שירית, תוך העשרת הדמיון היוצר".

כמי שכותב שירה ופרוזה גם יחד, אולי תוכל בבקשה למנות את ההבדלים בין השתיים?

"בשירה, הקורא הוא חלק מהיצירה. הקורא משלים את השיר, הוא המסיים את היצירה השירית, הוא קורא מעוניין ויצירתי, בעוד קורא הפרוזה הוא קורא סדיר, יש

לו עולם דמויות, עלילות ומצבים, הוא לא מעורב בתהליך עצמו, הוא קורא סביל. לכל שיר או מחזור שירי יש מעבדה שמטפלת באותו שיר (אלא אם כן אותו הספר הוא על אותו נושא כמו הספר 'להפך' שיצא בהוצאת ריתמוס-הקיבוץ המאוחד בשנת 2006, או ספרים אחרים שלי שהם על נושא אחד, כמו 'עתיד דומם' שיצא בהוצאת 'קשב לשירה' בשנת 2002). בעוד שבפרוזה מספיקה מעבדה אחת לכל סופר לרוב ספריו". מלבד זאת הוא מדגיש, "בשירה שהיא התפרצות, המשורר ושירו ניידים, מתהלכים, הם כל הזמן בתנועה. משורר מתהלך עם שורה ופתאום נוצר לו שיר".

איך אתה כותב שיר? האם כתיבתו תלויה במקום מסוים? האם הוא מתבשל באופן איטי בראשך או בהתפרצות?

"לפעמים זהו להט מתפרץ ולפעמים מבעבע ומתבשל ימים. אני מילוליין, הולך עם המילים, ואילו הסופר קובע לעצמו עתים לספרו. יש לו שעות קבועות שהוא כותב, ספון בביתו או בבית קפה". הוא אומר, "בפרוזה, כמו למשל את תומאס מאן, יוסף ואחיו, לא תחזרי לקרוא שוב בשלושים השנים הקרובות, ואילו בשירה את יכולה לקרוא את אותו שיר פעמיים, שלוש או עשר, ולגלות בכל פעם משהו שלא היה בשל אצלך בקריאה הראשונה".

איך על משורר להתקדם?

"אני סבור שמשורר שיושב על ישבנו וחושב שהוא יודע הכל, מה שקשור לעולם המילה וצליליה ומשקליה ורבדיה, נידון לעמעום מהיר, לכיבוי ולכיליון". הפתרון,

לדבריו, הוא להמשיך להיות כאחד הקוראים, לקרוא שירה מתורגמת וגם לנסות בעצמו לתרגם כדי להעשיר את המעבדה השירית שלו. "משורר הוא אדם ששיריו תלויים בכל מה שקשור עם קונפליקט, עם דרמה, בכל הכיוונים האפשריים. אדם שמאוהב בעצמו ויודע את כל שיריו בעל-פה ממש, ונתקלתי בחיי בכאלה, לא מעניין אותי. נקודה. זה כישרון מומס".

"אני הומוטקסטואל" מצהיר רייך בחיוך, "אדם שאוהב טקסטים שיריים אמינים וטובים". מתוך עיסוקו כמתרגם שירה, מדגיש רייך את חשיבות מלאכת התרגום, לעוסקים בשירה: "אני מאמין שכל משורר, או אדם הכותב שירה, צריך להתפתח

יותר באמצעות תרגום. תרגום מרחיק אותך מהווייתך השירית, מראה לך כמו בתמונה את הטרנספורמציה הלשונית, מראה לך בדיסטנס מעצמיותך את הזרימה הטרנספורמטית של הלשון הזרה בכיוונה ללשון היעד, העברית. למעשה מקבל המשורר-מתרגם אפשרות להיות מחוץ לשפה, שפת אמו, לרגעים מוארים ונדירים ולראותה בהתהוותה בתרגום. זוהי חוויה נדירה ששווה את מאמץ התרגום, שהוא כשלעצמו – למידה, ומשורר חייב ללמוד עד יום לפני מותו. זוהי פארפרזה על יסוד החזרה בתשובה שכתוב שעל אדם לשוב לתורה יום לפני מותו. שואלים חז"ל: הא כיצד יודע אדם מתי ימות? והתשובה, כמובן, שאינו יודע ועל כן כל יום יפה ויעיל לחזור בתשובה.

ברטולט ברכט

התשובה

בני הצעיר שואל: שאלמד מתמטיקה?
בשביל מה, רציתי לומר. שתי פרוסות לחם
הן יותר מפרוסה אחת.

גם אתה תרגיש בזה.
 בני הצעיר שואל: שאלמד צרפתית?
 לשם מה, רציתי לשאל. מדינה זו שוקעת.
 רק שפשיף בידך את הבטן והאנח
 וכבר? בינו אותך.
 בני הצעיר שואל: שאלמד היסטוריה?
 מה פתאום, רציתי להתריס, למד ראשך להסתתר
 מתחת לאדמה
 ואז אולי תנצל.
 כן, למד מתמטיקה, אני אומר.
 למד צרפתית, למד היסטוריה!

(מתוך 1940)

במשך שנים פרסם אשר רייך מדור של השוואת תרגומי שירה. המדור "הנשיקה מבעד למטפחת" החל בשנת 1980 ב'מאזניים', המשיך במוסף הספרות של ידיעות אחרונות, בעריכת זיסי סתוי. אחר כך במוסף 'תרבות וספרות' של 'הארץ', בעריכת בני ציפר. מבחר משני עשורים של מדור זה ראה אור בספר 'הנשיקה מבעד למטפחת' (2001) הוצאת עם עובד, בעריכת חיים באר.
 "העיסוק בהשוואת תרגום הוביל אותי להכנס לעול התרגום של שירה מגרמנית לעברית", מספר אשר רייך, "תרגמתי בעיקר משוררים גרמניים מכל הסוגים והאסכולות, תרגמתי שירים וספורים של משוררים קלסיים כמו גטה, היינה, אלדרלין ויוסף פון אייכנדורף. מכאן עברתי מאוחר יותר למשוררים מודרניים מהמאה ה-20 ומצאתי בכך לא רק סיפוק כשהצלחתי לתרגם היטב שיר מסוים, אלא גם היתה לי הרגשה שזה תורם לפואטיקה שלי ולשכלול כלי ההבעה שלי במעבדה השירית. הדבר שלמדתי בין השאר שאין שיר שלם יותר משיר שבור, בלתי גמור. זהו להרגשתי סימן לנצחיות היצירה, שבתרגום נולדת ונוצרת מחדש".

להשוואת תרגומים מתוך "הנשיקה מבעד למטפחת"

יוהן וולפגנג גתה
 שיר לילה לנווד

מעל הפסגות
 מנוחה.
 בכל הצמרות
 חש הנך
 אף לא רחש רוח.
 ביער הצפרים שותקות.
 רק רגע חפה עוד,
 גם אתה תנוח.

תרגום: אמיר אור ואריאל הירשפלד

עוד בהיותו משורר צעיר, כבן 30, כתב יוהן וולפגנג גתה (1749-1832) את השיר הקצר והפשוט "שיר לילה לנווד". סוד הקסם הלירי של שיר זה, המחורז בטבעיות וללא שום קישוטי מראות ולשון, נובע מהצלילות שבו. השיר מורכב ממלים צליליות שחברו זו לזו כמו צמרת עץ למשב רוח והפכו לשלמות אחת. לא ייפלא אפוא, ששיר קטן זה נתפס באוזני הקוראים ובתודעתם בכל מקום ובכל שפה אליו

תורגם, אף-על-פי שהשיר הנראה כה פשוט, כמעט בלתי-תרגים בגלל הצלילים השולטים בו. ובכל זאת הוא תורגם עד היום לעברית 40 פעם לפחות. (בין מתרגמיו גם כאלה שלא הרבו לתרגם שירה כמו, למשל, אשר ברש, דב סדן ומאיר מוהר). כמה מתרגמים שחשו בקושי לתרגמו – לא הסתפקו בתרגום אחד אלא תרגמו שניים ושלושה נוסחי תרגום. המשורר שאול טשרניחובסקי תרגם אותו בחמישה תרגומים שונים. בזמנו הופיע ספר קטן שכלל 37 תרגומים של "שיר לילה לנווד", שאסף ישראל כהן. (אביה של נורית גוברין).

מאחורי כתיבת השיר הזה מסתתר קוריוז קטן ומעניין. היה זה ב-7.9.1780, כשערך גתה טיול ליד בית קיט שנבנה על הר מיוער בשם גיקלהאן ליד אילנאו והתפעל מהשקט והשלווה השוררים במקום. שבוע ימים שהה במקום ואת שורות ההתפעלות שזמזמו בראשו וביקשו להשתחרר, מיהר גתה לרשום בעפרון על אחד מקירות העץ בתוך הבית.

למעלה מחמישים שנה לאחר מכן, כשהוא נחשב לגדול הסופרים והמשוררים בגרמניה ובמערב אירופה, שב גתה לאותו בית. למעשה נסע גתה, שהיה הסמכות הספרותית העליונה, מביתו בוויאמאר לאילנאו כדי להתחמק מחגיגות יום הולדתו ה-82 שארגנו לכבודו. הוא הגיע ליער ב-27.8.1831, בלווית מפקח היער, שסיפר לאחר מכן שגתה ביקש ממנו לראות את אותו בית קיץ הנמצא על פסגת ההר. הם עלו ברגל להר הגבוה וכשנכנסו לבית סיפר לו המשורר הזקן שלפני זמן רב שהה במקום הזה מספר ימים וכתב אז שיר קצר על אחד הקירות. מפקח היערות הוליך אותו בבטחה אל החדר, שם, ליד החלון הדרומי, עדיין נשמר השיר שכתב בעיפרון חמישים שנה קודם לכן. גתה התרגש עד מאד, שתק כמה דקות ואחר כך פנה ויצא מהבית. השיר הזה, שנכתב כמו מתוך פסגת הדממה ושלוות ההרים, הוא שיר על תפארת הטבע וצלילותה המרגיעה של הסביבה. אבל לאחר יובל שנים, קיבל השיר, בנסיבות הזמן, משמעות נוספת: תחושת אדם עייף משאון החיים, אדם קשיש המייחל לשקט ולמנוחה גמורה. ואכן, כמה חודשים לאחר מכן, ב-22.3.1832, מת גתה בשיבה טובה.

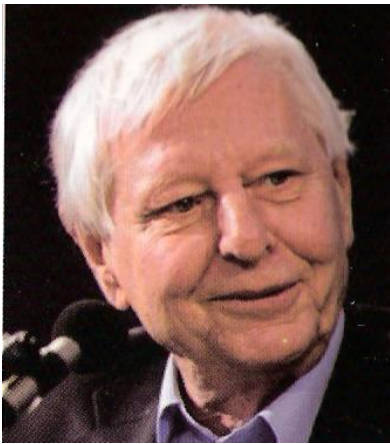
במקביל להשוואת תרגומי השירה, החל רייך לפרסם מתרגומיו לשירה הגרמנית המודרנית. במרוצת כהונתו כעורך 'מאזנים' פרסם מעת לעת תרגומי שירה מגרמנית ומאנגלית, כמו גם מאמרים, תחת שם העט ישעיהו פלס. תרגומיו מגרמנית הופיעו בספרים: 'ארצכלב' – משירי דניאל ויסברוט, הוצאת כרמל 1994 (בשיתוף עם משה דור, אריה סיון וגיורא לשם), 'שלח לחמך' – מבחר משירי כריסטוף מקל, הוצאת קשב לשירה 2002 (ביחד עם טוביה ריבנר) ו'עבודות צל' – מבחר משיריו של הנס מאגנוס אנצנסברגר (2008) בהוצאת קשב לשירה, אותם תירגם לבדו. "הרגשתי עצמי מספיק בטוח להתמודד עם תרגום שירה מודרנית" הוא אומר, "היום אני מתרגם משוררים מודרנים שקשים מאד לתרגום, כמו למשל גוטפריד בן, פאול צאך, הנס ארפ, קורט שוויטארס ואחרים".

השיר הבא, שירו של הנס מגנוס אנצנסברגר, יכול להדגים אפילו בשפת היעד, ללא המקור, קשיים אובייקטיביים לתרגומו.

תורת צרופי המילים

בְּחִלְצוֹת הַמִּתּוֹת
נְחִים הַכְּלָבִים הָעוֹרִים
סָבִיב קְפוֹת הַחוֹלִים
הוֹלְכִים כּוֹבְסִים פְּצוּעִים
וּבְתִים מִיתָמִים
מְלֵאֵי שׁוֹמְרִים מְפָרְעִים
הַמְשָׁאִילִים לְבִתִּים זָרִים
אֶת פְּזוֹמֹנִיהֶם הַמִּתִּים

אבל הכלבים החולים
לוקחים מהפכסים המפרעים
את חלצותיהם היתומות
מתוך הקפות המתות

מן הפזמונים העורים
נסיים השומרים הזרים
מתוך מעונות פצועים
אל בתים מתים

כל הפכסים הפצועים
בקפות החולות
נחים עם כלבים עורים
בחלצות מתות

בקפות המתות
בבתים המתים
במעונות המתים
בפזמונים המתים

נחים המתים מתים
מגרמנית: אשר רייך, מתוך "עבודות צל" – מבחר משיריו של הנס מאגנוס
אנצנסברגר (2008) בהוצאת קשב לשירה.

"עבודות צל", בתרגום המשורר אשר רייך, הוא מבחר נרחב מכלל יצירתו השירית של גדול משוררי גרמניה בעת הנוכחית, הנס מגנוס אנצנסברגר (נולד ב-1929), החל בשיריו הראשונים משנות ה-50 ועד לשירים שכתב בסוף האלף. מצויים בו שירים ליריים ושירים פוליטיים וחברתיים, שירים ארספואטיים ופרקים מן הפואמה הנודעת שקיעת הטיטאניק.

שיריו רבי-החידושים של הנס מאגנוס אנצנסברגר מתמודדים בשלל דרכים עם קיומו המודרני של האדם בעולם של עיור, תיעוש, מדעים, מלחמות, שואה, אימת הגרעין, בדידות, ניכור ומסחור.

אוטופיה

היום עולה במלוא כוחו
נועץ טפריו מבעד לעננים.
החלבן מתופף סונטות
על הפדים: חתנים עולים לרקיע
במדרגות נעות, בשובבות ובעז
מנופפים מגבעות שחרות וצחורות.
מבעד לעננים
מיפי הכוח עושים שמיניות באויר,
אפיפיורים מציצים מן האשנבים.
התרגשות, לעג ועליזות.
מפרשיות ניר מתקפלות.
ראש הממשלה מסתודד עם נוכל
בענין הקרן הסודית. האהבה

מְקַבֵּלֶת רִשְׁיוֹן מֵהַמְשַׁטָּרָה.
מְכַרְיִזִים עַל חֲנִינָה לְדוֹבְרֵי
אַמֶּת. הָאוֹפִים מְעַנִּיקִים
לְחֲמִנִיּוֹת לְנִגְנִים. הַנִּפְחִים
מִפְרָזִלִים אֶת הַחֲמָרִים
בְּצִלְבֵי בְרִזָּל. כְּמֶרֶד
פּוֹרֵץ הַמְזֵל, כְּלִבֵּיא הוּא מִתְפָּרֵץ.
הַסִּפְסָרִים, רְגוּמִים בְּתַפּוּחִים וּבְצִנּוּנִיּוֹת,
מִתְאַבְּנִים טְחוּנִים לְחֶצֶץ, עוֹטְרִים
מִזְרְקוֹת וְגִנִּים. בְּכֹל מְקוֹם עֲפִים
בְּלוֹנִים, צִי הַצֶּהֳלוֹת וְהַתְעַנּוּגוֹת מוֹכֵן:
בּוֹאוּ חֲלָבָנִים, חֲתָנִים וְנוֹכְלִים! קְדִימָה!
הַיּוֹם עוֹלָה בְּמֵלֹא כּוּחוֹ.

מגרמנית: אשר רייך, מתוך "עבודות צל" – מבחר משיריו של הנס מאגנוס אנצנסברגר (2008), בהוצאת קשב לשירה.

עוד משיריו של הנס מאגנוס אנצנסברגר, [באתר של החוג לשוחרי שירה](#).

איך הכרת את אנצנסברגר?

"הכרתי את המשורר הגרמני אנצנסברגר לפני כ-25 שנה בביקורו הראשון בארץ והתידדנו. מצאנו שפה משותפת בכל המובנים והאפקטים וגילינו קרבה שירית מסוימת בתפישת העולם השירית, להלכה, גם אם למעשה אנו כותבים בדרכים שונות. אני משתמש הרבה יותר בתמונות ודימויים, במטאפורות, ואילו אנצנסברגר הוא יותר אמירתי, יותר רציונלי בשירה ומעדיף את הדיבור הרהוט, המפוכח, הוא פחות רגשי ממני. למרות זאת נקשרתי לשיריו וקראתיים יותר מפעם אחת, עד שהבשילה בי ההכרה שאני יכול לתרגם אותם".

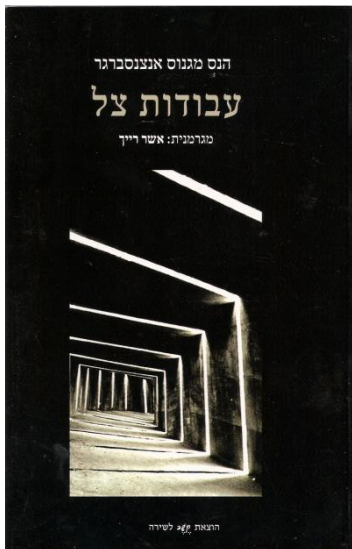
האם תרגום שיריו הציב בפניך אתגרים מיוחדים?

"אנצנסברגר לא כל כך קל לתרגום. הוא מאד קשה לתרגום בנוסח שלו, במושגים שלו ובאופני הביטוי של שורותיו", אומר אשר רייך. "נפגשנו מדי שנה – אם בפסטיבלים לשירה בחו"ל ואם בהזדמנויות מיוחדות – ומתוך שיחות עימו על דרך עבודתו התגבש בי הרצון לנסות ולהתמודד עם החומר הפיוטי שלו. לא סיפרתי לו על כך, רק בגמר העבודה. אבל נודע לי שידיד משותף שלנו, האמן דני קרוון, סיפר לו על תרגומי עוד לפני שסיימתי לתרגם".

איך התרשמת מהאיש?

"למרות הדימוי הקשוח שלו מצאתי בו אדם חביב וידידותי והתחלתי להכין מבחר משיריו. קראתי את רוב רובם של ספריו, מהראשון עד האחרון שבהם. קראתי דברים עליו והכנתי את המבחר בהקפדה. המשורר והמו"ל רפי וייכרט התעניין בעבודתי והציע להוציא מבחר משיריו, ואז זה נתן לי משנה מרץ

להמשיך בעבודה למען המטרה. בו זמנית התחלתי לכתוב עליו מבוא ארוך מאד וניתוח התופעה השירית ששמה אנצנסברגר שעד היום הוא נחשב למשורר המוביל בשירה הגרמנית של כמעט 50 השנים האחרונות. "זה לא כל כך פשוט להחזיק מעמד במשך שני דורות לפחות" אומר רייך, "כשמכירים את האיש מקרוב ואת עבודתו מקרוב אפשר להבין את הסיבה לתופעה נדירה זו. רק בימים אלה שלי אנצנסברגר ספר חדש משלו שהופיע בחודש האחרון בגרמניה, ומקריאה ראשונה

של השירים, נראה שאיכות שירים אלה מזכירה את איכות שיריו מהעבר. אני מזכיר זאת כי ידוע שבדרך כלל יש ירידות ריכוז של המשורר עם השנים ועם שלל 'הכיבודים' שהוא צובר, שהם תמיד על חשבון שירתו. הוא כותב גם פרוזה ייחודית. אנצנסברגר, במובנים מסוימים, על האירוניה שבו, נחשב על ידי המבקרים כממשיכו של ברטולד ברכט".

משורר נוסף אשר זכה לתרגומו של אשר רייך, הוא כריסטוף מקל, יליד ברלין (1935). מקל הנו אחד הקולות המרתקים והמקוריים בשירה הגרמנית בת-זמננו ומוכר גם כמספר, כצייר וכתחריטן. יצירתו השירית אקספרסיבית בדימוייה, דרמטית בתכניה ובצורותיה, מפלסת דרכים חדשות בקומפוזיציה של השיר. עיקר כוחה של שירת מקל, טמון במחאה על השתלטותו של העולם הממוכן על תודעת האדם ובזעם כלפי זילות החיים.

"רק לפני כשבוע נפגשתי עם מקל", מספר רייך, "ובילינו בברלין יום שלם ומרתק. הצטערתי לשמוע שידו הימנית נפגעה והוא לא יכול יותר לחרוט. איבדנו תחריטאי מופלא.

'אז גם לכתוב קשה לך בוודאי?' שאלתי. 'לא, לא! – מחה מקל – אני כותב בשיניים, בעיפרון כמו תמיד, את שיריי'. מפעם לפעם כשאני פוגש בו הוא מתעניין בשירה העברית ומה חדש בה ומי הם הכוחות השיריים הפועלים בשטח".

האם נדרשת השראה בעת תרגום?

"גם בתרגום צריך השראה מלאה, לא פחות מאשר בכתיבת שיר מקור" אומר אשר רייך בתשובה לשאלתי, "לכן אני מעדיף תרגומים שתורגמו על ידי משוררים, אף על פי שיש דוגמאות של מתרגמים שאינם משוררים, שתרגמו שירים ברגישות רבה ובצורה מוצלחת לאורך ההסטוריה של התרגום בארץ ובעולם. למשורר יש גם צורך אמיתי להתבטא דרך תרגומו, כלומר, שאפשר לחוש גם דרך בחירת המלים והדגשים את עדיפותו וסיבותיו. לעדיפות זו בשימוש מילה מסוימת ולא ברעותה. יש לכך חשיבות לא רק מבחינת השיר אלא גם מבחינת האישיות המתרגמת. האני היוצא מתאחד עם האני המתרגם".

כריסטוף מקל

כאשר הקצתי

כְּאֲשֶׁר הִקְצַתִּי הָיוּ הָעָרִים מְעַבְרֵי הָרִים,
אֲבֹן לֹא הִתְגַלְגַּלָּה, עֶשֶׂב לֹא הִלְשִׁין
לְאֵן נִדְדוּ הַסְּלָעִים עִם הַדִּיּוֹנוֹת,
הַנְּהָרוֹת נֶהְרָו לְמַסָּע, עִם הַחוּל הֶלְכוּ
אֲחֵרוֹנֵי הַכְּרִישִׁים לְצִיד גְּדוֹל.

פּוֹכֵב-בְּקָר תְּלוּי גְבוּהַ וּמְרַצֵּד בְּבִהִירוֹת
אֲבֵל עוֹלָמִי הָיָה בְּגֵלוֹת,
שְׂכַבְתִּי בְּמִקוּמִי, מְקוֹם שֶׁהָיוּ בּוֹ לְפָנִים יְעָרוֹת,
קוֹקְיָה אֲחֵרוֹנָה הִיָּתָה בְּכַף יָדִי.

מגרמנית: אשר רייך, מתוך הספר "שלח לחמך", 2002, הוצאת 'קשב לשירה'

"לכריסטוף מקל היתה חברה ישראלית" מספר אשר רייך, "הוא התעניין בשירה עברית וביקש ממנה שתקרא באזניו שירים מספרים שהיו ברשותה. הוא אהב בעיקר

את שיריו של טוביה ריבנר, כך סיפר לי כשהכרנו לפני 30 שנה בהגיעו ארצה. הוא תרגם לגרמנית את ספרו של אברהם בן-יצחק, המשורר שהיה נערץ על לאה גולדברג, את ספרו של טוביה ריבנר ואת ספר שירי שהתפרסם בגרמניה בהוצאת "רובהולט" וכך התחיל למעשה פרסום שירי בגרמניה, לפני כ-20 שנה. לפני כן שלח, ללא ידיעתי, שירים לפרסום בכתבי עת שונים. בשנת 2001 הציע לי טוביה ריבנר שנתרגם יחד כל אחד מאתנו 25 שירים של מקל. הוצאנו אז בשנת 2002 ספר בהוצאת "קשב" אצל רפי וייכרט. נדמה לי שהספר זכה, כספרו של אנצוסברגר להצלחה".

"כל פעולה רוחנית הינה תרגום כולל קריאה". מוסיף רייך, "הילד שרואה בעיניו פעם ראשונה שמש, מתרגם את זה לעצמו. זה מזכיר לי אימרה אחת זניחה של ניטשה שאמר: 'אין עובדות יש רק פרשנויות'. הפרשנות היא התרגום. כל פעולה אנושית בעצם, שקשורה בפעולה רוחנית היא תרגום". רייך ממנהר לסייג את עצמו ולהוסיף, "זה נכון אבל כללי מדי", ובצורה ספציפית יותר הוא אומר: "תרגום הוא סוג של תחיית מתים בשפה אחרת, למציאות לשונית אחרת". רייך טוען שהתרגום היה עוד לפני שהומצא הכתב. כשהשתתף לפני זמן מה בכנס מתרגמי שירה בחו"ל עלה בדעתו רעיון שזיכה אותו במחיאות כפיים ממושכות. "כשאלוהים ברא את האדם" הוא אומר, "האדם הראשון היה מקור. עשיית חוה מאחת מצלעותיו זה כבר תרגום. כלומר, התרגום דומה מאד למקור אך לא זהה, יש הבדלים כידוע לנו, וזו בדיוק פעולת התרגום לדורותיה".

כריסטוף מקל

נאום על אודות השיר

השיר אינו המקום שבו מטפחים את הליפי.
כאן מדבר במלח הבוער בפצעים.
כאן מדבר במוות, בשפות מרעלות,
בארצות מולדת הדומות לנעלים מסמרות.
השיר אינו המקום שבו השפה מקשטת.

כאן מדבר בדם הזורם מן הפצעים.
באמללות, באמללות, באמללות החלום.
בשממה בפסלת של אוטופיות רעועות.
השיר אינו מקום שבו הכאב נרפא.

כאן מדבר בזעם, רעב ותרמית
(לשלבי השבעות לא שרים כאן דברי הלל).
כאן מדבר בלטרף ולהטרף
בעמל ובספק, כאן הכרוניקה של היסורים.
השיר אינו המקום שבו המות מפיס
ובו הרעב מרגע, התקוה קורנת.

השיר הוא האמת הפצועה עד מות.

כנפים! כנפים! המלאך נופל, נוצותיו
אחת אחת מתעופפות מלאות דם בסערת ההיסטוריה
השיר אינו המקום שבו חסים על המלאך.

מתוך הספר "שלח לחמך", 2002, הוצאת 'קשב לשירה'.

בין תרגומו של אשר רייך יש משיריו של המשורר המפורסם יעקב ואן הודיס (1887-1942) יהודי בשם האנס דוידסון, שנימנה על ראשוני האקספרסיוניסטים, יחד עם שני הגיאורגים (היים וטראקל) השיר "סוף העולם" פורסם ב-1911 ונחשב לשיר האקספרסיוניסטי הראשון.

יעקב ואן הודיס

סוף העולם

מְקַדְקוֹד הָאֶזְרַח הַכּוֹבֵעַ עָף.
צִעְקוֹת מִתְנַסְרוֹת בְּכָל הָעֵבְרִים.
רְעָפִים עָפִים מְגֹגוֹת נְשֻׁבְרִים.
נִים, אוֹמְרִים, אֶת הַחוֹטְפִים טָרֵף.

סוֹפָה קְצָפָה וּמְשֻׁבְרִים יְצִיפוּ
יְבֹשָׁה, לְמַחֵץ אֶת הַסְּכָרִים.
צְנָה וּכְפוֹר עֲצָמוֹת יְרַחֲפוּ.
רְכָבוֹת נוֹפְלוֹת מִן הַגְּשָׁרִים.

עם פרסומו, ביטא השיר "סוף העולם", מלבד חרדה אפוקליפטית מסויימת, גם תחושה קוסמית על דמדומי האנושות, וזאת הרבה לפני מלחמת העולם הראשונה. שנים רבות לאחר כתיבת השיר נלקח ואן הודיס למחנה ריכוז שבו נרצח בידי אנשי ה.ס.ס.

שיר נוסף משל ואן הודיס אותו תרגם רייך, הוא "קברט". השיר פורסם עוד לפני ימי וימאר העליזים ולילות הבילוי בקברטים של ברלין, שם צמחה האדישות ופרחה הלאומנות דרך "הראשים הבוהים טמטום לאור", כדברי המשורר. גם שיר זה הנו בבחינת חזון, שיר אימפרסיוניסטי על מה שראו עיניו של המשורר בלילות עוד לפני מלחמת העולם הראשונה.

קברט

זְמָה וְכִנּוּרוֹת מִלְלִים, וְלֵס מְקַרְטֵעַ
מְלִבֵּין עֵשֶׁן סִיגָרִיּוֹת אֶת הָאֵוִיר:
רִיחוֹת נוֹדְפִים, בְּשֵׁם אֶפּוֹר מְשֻׁחוֹת
וּבִשֵׁר הַנְּקִבּוֹת שֶׁעַל הַבְּמָה.

אֵה! אֵיךְ בְּשִׁלּוּלִית סְמִיכָה זֹ
צָפִים רְאִשִׁים, בּוֹהִים טְמֵטוֹם לְאוֹר
עֵתָה שְׁלוֹשׁ נְקִבּוֹת עוֹלוֹת אֶל הַבְּמָה
לְהַתְהַדָּר בְּמַתְק אֶבְרִיָּהוּ וְעוֹרֹן.

האם תוכל לספר על אירוע יוצא דופן בעת מסע הופעותיך בגרמניה?
"לפני כמה חודשים טלפן אלי מגרמניה משורר אירני שהציג את עצמו בשם סעיד", מספר אשר רייך. "הוא ידוע מאוד בגרמניה. בעבר היה נשיא ה'פאן' – ארגון הסופרים הבינלאומי. סעיד, שזה שמו הפואטי, סיפר לי שנמצאים ברשותו כל ספרי שתורגמו לגרמנית, ארבעה במספר, ציין שהוא אוהב מאוד את שיריי והיה פעם בערב קריאה שלי בגרמניה אבל נרתע מלגשת אלי. הוא הביע את רצונו לארגן מסע ערבי שירה ששנינו נופיע בהם ברחבי גרמניה, והוסיף שחברת הביטוח 'אליאנס' פורשת את חסותה על המסע. הסכמתי. אחרי חודש טלפן אלי ואמר שלאחר שהופיעו פרסומים בנושא, הודיעה לו השגרירות האיראנית שלא יעז להופיע אתי.

בגלל הלחץ האיראני ביטלה חברת אליאנס את החסות, והוא מתקשר אלי, לפני שאשמע ממקורות אחרים. הוא הדגיש כי כמשורר איראני גולה הוא דוחה את דרישתם וטוען שבשירה אין פוליטיקה ולא מעניין אותו מה המסד חושב. סעיד העקשן המשיך לטפל בנושא, כתב מאמרים בעיתונות על הלחץ האיראני, והצליח לארגן חסויות אחרות. ואכן בסתיו 2008 הופענו בברלין, במינכן ובהמבורג בחמישה ערבי קריאה מרשימים מול אולמות מלאי קהל. לאור ההצלחה הציע לי סעיד שנערוך ספר משותף שבו יופיעו חמישים שירים של כל אחד מאתנו. הספר ייצא לאור כבר בסתיו הקרוב, ואילו בשנה הבאה – 2010, יופיע קובץ הסיפורים שלי בגרמנית בהוצאה ידועה ומכובדת שהחתימה אותי גם על ספר שיכלול מבחר משירי."

קורט שוויטארס (1887-1948) צייר ומשורר דאדאיסטי, הושפע בשירתו מכריסטיאן מורגנשטרן. יליד הנובר בגרמניה, שלא אהב להתבלט כמו חבריו המשוררים. ב-1937 נמלט לנורבגיה והשתקע בכפר ליד אוסלו. רק לאחר המלחמה שב לגרמניה, אך לא הצליח להתאקלם מחדש במולדתו ולכן עבר לאנגליה וחי בצפון המדינה, שם מת ב-1948. שוויטארס, משורר אנין לשון, היה אקספרסיוניסט ואחר כך "התדאד" – עבר לדאדא שהוקם בציריך.

"קורט שוויטארס היה משורר שערך ניסויים בלשון. בנוסף לכך, היה צייר שמאד עניין אותי בגישה הלשונית שלו" מספר אשר רייך, "לכן תרגמתי כמה שירים שלו שפורסמו בזמנו במוסף הספרותי של "הארץ". אני עוסק בהכנת אנתולוגיה של שירה דדאיסטית. השיר 'כפולנפול' (דופלמופל בגרמנית) תורגם בימים האחרונים."

לְאֵדוֹן כְּפּוֹלְנֵפוֹל
יֵשׁ הַכֵּל כְּפּוֹל.
בְּרִשּׁוֹתוֹ כְּפָלִים מְכַפְּלִים
מְנַהֵל הָאֵדוֹן חַיִּים כְּפּוֹלִים,
הַשְּׂנִיָּה עִמְדָה בְּצַד, חֲתִיכַת נְפִילָה.
זו עֵבֶדָה: יֵשׁ לוֹ אִשָּׁה כְּפּוֹלָה.
לְבַבְּזָז זְמַן כְּפּוֹל וּמְכַפֵּל
שִׁיזָרֵם דְּרָכּוֹ כְּמוֹ מְפָל.
לְאֵדוֹן כְּפּוֹל נְפוֹל
יֵשׁ אֶכֶן הַכֵּל כְּפּוֹל.

למצגת שיריו של המשורר אשר רייך באתר של החוג לשוחרי שירה

מתוך כתב העת "עיין ערך שירה", גיליונות 30-31

